

У СЕНЦИ ГАСА И ПОЛИТИКЕ: КУЛТУРНИ И ДУХОВНИ КОНТАКТИ, ВЕЗЕ И САРАДЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ

*Проф. др. Мирослав Јовановић**

Када се данас говори о српско-руским односима, како прошлим, тако и савременим, акценат се, готово по правилу, ставља на политичке везе. Но, историја међусобних односа недвосмислено показује да су подједнако значајне, ако не и значајније, биле културне, уметничке, духовне, религиозне и црквене везе два народа (свакако и научне везе, али оне – због своје многостране специфичности, превазилазе оквире једног општег прегледа).

У историјској равни те везе, контакти и утицаји могу се пратити од, Средњег века, контакта Стефана Немање са руским монасима и често спомињаног, сусрета Растка Немањића са руским монахом, који је српског принца „склонио“ да прими монашки постриг у руском манастиру Св. Пантелејмона, на Светој Гори, крајем 12. века, и, свакако неоправдано заборављеног, српског монаха Лазара који је пројектовао први часовник у московском Кремљу, почетком 15. века. Преко српских (јужнословенских) утицаја на руску културу и писменост, примера ради током 15. века, односно материјалне и културне помоћи српским манастирима и цркви, коју су српски монаси и свештеници добијали приликом бројних посета Русији од 16. до краја 18. века, као и културне и просветне помоћи коју је почетком 18. века српски народ у Хабзбуршкој монархији добио од руских императора. До, примера ради, међусобних веза и контакта и снажног међусобног прожимања и уочљивог културног, уметничког, научног и духовног утицаја који су у српској средини оставиле бројне руске избеглице, нашавши почетком двадесетих година 20. века пријем у српској средини, након изгона и егзила из Домовине. Најзад, и до бројних савремених веза, контакта и утицаја које су у две средини оставили велики уметници, попут Милорада Павића, Константина Костјукова, Никите Михалкова или Емира Кустурице.

Бројни, разноврсни и богати садржаји вишевековних контакта, утицаја, сарадње, културне и духовне размене српског и руског народа, Србије и Русије, формирали су специфичан и препознатљив простор културног и духовног додира, прожимања и преплитања. Он је препознатљив посебно у српској средини, мада би се тешко могло рећи да је и у руској занемарљив.

На жалост, често се дешава да се чак и ти богати и разнозначни садржаји и аспекти међусобне културне и духовне размене два народа, у јавном дискурсу крајње поједностављено или апсолутизују и глорификују, или пак негирају и одбацују – чиме се сведе искључиво на поједностављене црно-беле симболе, погодне за употребу у дневнополитичким размирицама.

Из тог разлога сведоци смо занимљиве појаве. Наиме, док се за сферу политике и политичких односа, слободно може рећи да има мало стручњака који их добро разумеју и поуздано могу да тумаче савремену политику Русије/Србије, а (пре)многи оних који „имају мишљење“, иако немају много (или чак уопште) знања о савременом политичком стању или међусобним односима, њиховој историји, али зато имају снажно изражену амбицију да их, упркос непознавања, јавно тумаче и своје „мишљење“ промовишу. Док се, за економску (и, још уже, енергетску) сферу руско-српских односа слободно може констатовати да има сразмерно мало стручњака који та питања суштински разумеју, и да је још мање њих спремно да се, поводом економских односа или енергетске сарадње, јавно оглашава – свесно и вољно препуштајући јавне дебате интелектуалцима „опште праксе“, који „имају мишљење“ о готово свим актуелним

* *Проф. др. Мирослав Јовановић* је професор на Филозофском факултету у Београду и саветник ISAC фонда на пројекту Праћење руско-српских односа.

питањима, па и проблему руско-српске економске и енергетске сарадње. Насупрот томе, за сферу духовности и културе се, са сигурношћу, може констатовати да има доста стручњака који се изузетно добро разумеју у питања међусобне културне и духовне сарадње, међусобног (у)познавања и афирмације. Реч је о људима који су не само посматрачи и пасивни корисници, већ и активни учесници у наведеним процесима. Који су деценијама чинили и заиста много учинили на успостављању и одржавању културних и духовних контакта, на афирмацији културних и духовних вредности једне средине у другој и на афирмацији културних и духовних вредности властите средине ван граница своје земље. Али, да парадокс буде потпун, они, за разлику од интелектуалаца „опште праксе“, веома ретко добијају прилику да у јавној сфери говоре о савременим руско-српским односима, па чак и о проблемима са којима се суочавају. А, што је посебно важно, подједнако ретко могу рачунати на системску институционалну подршку свом раду.

Сферу руско-српских културних и духовних веза, карактерише још једна, специфична појава. У јавности се често могу чути крајње поједностављени ставови, испуњени специфичном врстом емотивног набоја: да савремене српско-руске културне и духовне везе нису на нивоу традиционалних, историјских контакта и веза два народа; да је учење руског језика, и генерални интерес за руски језик, међу српском децом и родитељима, у драматичном опадању; да је неопходно учинити додатне напоре да се два народа – историјски, судбински и духовно упућена једна на други – детаљније и свеобухватније „упознају“; да је неопходно да се културна достигнућа једне средине промовишу у другој... Последично, стиче се утисак да су међусобни културни и духовни односи и размена готово у потпуности „замрли“, да су недовољни и неуочљиви, и да је, стога, неизоставно потребно учинити напор да се прошире и продубе везе, контакти и негује међусобно (у)познавање...

Површно посматрано – на нивоу дневне импресије медијских простора – закључак да су међусобне везе, контакти и међусобна рецепција прилично слаби и неразвијени (у сваком случају недовољни у односу на богату историју међусобних односа и сарадње и на високе домете руске, односно српске културе), можда би се могао и разумети.

Но, веома често није најјасније на каквим основама се заснива та сведена, искључива, црно-бела *импресија* о недовољности савремених српско-руских културних и духовних веза, контакта, преплитања и прожимања. Да ли је реч о наслеђу традиционалне, емотивне перцепције међусобних веза и контакта (оличеним у русофилству / србофилству – ако се о таквом нечем може говорити у руској средини?). Да ли се ради о осећају политичке блискости, утканом у колективни менталитет, изграђиваном током 20. века на веома различитим и дифузним основама (на, стереотипног тумаченим, везама две државе и народа у време Првог светског рата, односно политичкој и идеолошкој блискости владајућих режима у времену Хладног рата). Најзад, да ли је реч о рефлексiji савремених политичких пројекција о савезницима и непријатељима, о „нама“ и „њима“, о „истоку“ и „западу“, духовној једноверности, сродности...

Или је, ипак, реч о реалној пројекцији савремених могућности, културних потреба и будућег развоја у обе средине?

Наведене дилеме су још израженије, уколико се има у виду чињеница да и савремено српско, подједнако колико и руско друштво, живе у времену опште политичке, привредне, али и културне глобализације – што додатно подвлачи дилему чиме је поткрепљен тај емотивни жал, али и какви су стварни садржаји и перспективе савремене српско-руске духовне и културне сарадње.

Покушајмо, у том правцу, да поставимо неколико питања и понудимо неколико могућих оквира за размишљање.

ПРОСТОР КУЛТУРЕ

Уколико желимо да се рационално односимо према стварности у којој живимо, да је суштински разумемо – а не да је тумачимо емотивно, или на нивоу сведених дневнополитичких симбола – ако желимо да проблемски анализирамо и контекстуализујемо савремене културне односе и везе, перцепцију руске културе у српској средини, и српске у руској, морамо имати у виду неколико чињеница. На првом месту, неопходно је тачно разграничити шта се све може подразумевати под појмовима *култура*, *културна сарадња*, *размена*, *перцепција* и сл. Јер управо од тог одређења умногоме и зависи генерално разумевање савремених српско-руских културних односа и сарадње.

Да ли је реч о генералној перцепцији културе, схваћене (поједностављено речено) у дискурсу *културе „ремек-дела“ (елитне културе)*. Или је пак реч о знатно ширем дискурсу, који обухвата и *масовну културу*, подједнако колико и *културу „ремек-дела“*. Затим, да ли је реч о контексту у коме се културни контакт своди искључиво на перцепцију *елитне културе*, или је реч о знатно ширем оквиру разумевања културе – схваћене као мреже значења која одређује једно друштво и на окупу држи све његове чланове, као производња, ширење, простор, усвајање... Најзад, да ли се размишља искључиво о перцепцији културе у културним институцијама тзв. „високе културе“, или је пак реч о присуству руске културе у српским (односно српске у руским) медијима и јавности опште.

Неопходно је имати јасан и уравнотежен однос према свим наведеним појмовима, да би се разматрање савремених српско-руских културних веза и односа изместило из чисто *импресионистичког* дискурса.

Наиме, свако ко прати напоре на промовисању руске културе у српској средини (или, обратно, српске у руској) мора констатовати да везе, и то не тако слабе, већ изузетно садржајне, заправо постоје. За пажљивог, заинтересованог и објективног посматрача, више је него уочљиво да се – ако се анализира српско-руски културна размена садржаја *елитне културе* – тешко могу наћи утемељене основе за изражено незадовољство карактером и квалитетом односа и сарадње. Напротив.

Слободно се може констатовати да је савремена руска културна продукција присутна и јасно уочљива у српској средини. За то је довољно навести тек неколико упечатљивих примера. У последњих неколико година, па и током протеклих пар деценија, српски читаоци могли су се упознати са преводима дела готово свих најзначајнијих савремених руских писаца – Виктор Пелџевин, Људмила Улицка, Борис Акуњин, Виктор Јерофејев, Владимир Сорокин... У исто време, јасно је уочљиво стално присуство класичних остварења руске културе у српској културној средини: дела Достојевског, Толстоја, Булгакова, Чехова, Пушкина и др., стално се, и изнова, објављују. У преводу су постала доступна и дела низа значајних стваралаца, попут Константина Леонтјева, Нине Берберове, Гајта Газданова, Сергеја Довлатова, Венедикта Јерофејева (да споменем само неке). Објављен је и низ важних дела истакнутих руских мислилаца, из периода тзв. руског “сребрног века” - Берђајева, Вл. Соловјева, Данилевског, Трубецког, Тихомирова, Франка, Успенског, Вишеславцева, Фјодорова... Са друге стране, српски гледаоци су имали прилику да се на фестивалима (ређе у биоскопској дистрибуцији или посредством телевизије), упознају са најзначајнијим филмским остварењима руске кинематографије – Никита Михалков, Алексеј Балабанов, Карен Шахназаров, Станислав Говорухин и др. Такође, српска публика могла је да чује низ најистакнутијих светских музичких виртуоза и диригената, потеклих из руске музичке традиције и школе, да види велики број најистакнутијих балетских звезда Баљшог театра, да чује чувене руске хорова... Најзад, српски гледаоци имали су прилике да виде неке од највреднијих остварења у домену ТВ серија, попут *Московске саге* или *Штићенице* („Фаворитка“), као и низ квалитетних савремених руских документарних серијала у оквиру пројекта „Криминална Русија“...

Закључак о томе да се тешко може исказати незадовољство, када је реч о присуству елитне руске културе у српској средини, јасно потврђује чак и површна квантитативна анализа. На основу неколико показатеља (израчунатих *ad hoc*, за потребе овог прилога), јасно се може илустровати и поткрепити тврдња да положај и перцепција руске елитне културе у савременој Србији, није ни у каквом подређеном или дискриминисаном положају у односу на друге велике светске културе.

Примера ради, анализа укупне издавачке продукције књига у Србији током 2009. године, показује да је – од укупно 23.034 наслова монографских издања објављених током године – књига преведених са неког од светских језика укупно било 4.697 (20%)². Међу преводима, највећи број је са енглеског језика (америчких, британских, аустралијских, али и аутора из других земаља) – 1.741 књига (37%). Док су преводи са осталих језика знатно ређи – са француског 335 књига (7,1%), са руског 237 књига (5% укупне продукције превода), са италијанског 205 (4,4%), са немачког 192 књиге (4,1%), са шпанског 82 књиге (1,7%), и са свих осталих језика по мање од једног процента – примера ради, са јапанског 30 књига (0,6%), мађарског 29, норвешког 23 (0,5%), румунског 14, кинеског 9 књига (0,2%) итд.

Такође, ако се анализира програм Београдске филхармоније у сезони 2009/2010, лако се може уочити да је међу 26 гостујућих диригената са свих континената, троје (12%) пореклом из Русије/СССР, и да је стекло образовање у водећим руским конзерваторијима. Односно да је од 30 гостујућих солиста у истој сезони 7 (23%) пореклом из Русије или са простора бившег СССР, потеклих из руске музичке традиције и школе.

У исто време, анализа програма два последња београдска филмска фестивала ФЕСТ-а, за 2009. и 2010. годину, јасно показује да руска кинематографија није била ни најмање дискриминисана или запостављена. Напротив. Од укупно 132 филма нове продукције приказаних у 2009. и 2010. године, у званичним програмима ФЕСТ-а, 85 су чинили филмови националних продукција а 47 копродукцијска остварења две или више земаља. Међу филмовима засебних националних кинематографија, највише је приказано из националне продукције САД, укупно за две године 14 филмова (16%), што се могло и предвидети (али ни приближно у мери у којој се то могло очекивати). На другом месту по заступљености су били филмови француске националне кинематографије, укупно 8 (9%), а на трећем из руске кинематографије, укупно 6 филмова (7%), Односно, исто онолико филмова са колико је била представљена и српска кинематографија (6). А затим следи јужнокорејска продукција – са 5 филмова, италијанска – 4, аустријска – 4, индијска – 4, јапанска – 3, хрватска – 3, односно, украјинска, грчка, бразилска, иранска, чешка, шведска, пољска, мексичка, албанска, јерменска или грузијска, које су у ове две године биле заступљене са једним филмом.

Најзад, куриозитета ради, треба навести и чињеницу да је у читанци за Први разред основне школе, једног од овлашћених издавача (Креативни центар), од укупно 31 аутора, на чијим текстовима деца у Србији стичу прва (са)знања о српском језику и књижевности, 26 домаћих и 5 страних. Од страних аутора, реч је о текстовима једног Данца, Ханса-Кристијана Андерсена и чак четворице руских књижевника: Лава Толстоја, Владимира Сутејева, Корнеја Чуковског и Семјона Когана (чак 80% од страних аутора, односно 13% од укупног броја аутора).

Имајући пред собом ове податке, тешко је одбранили тезу да су присуство, перцепција и промоција руских културних вредности у српској средини занемарљиви, у

² Анализа извршена на основу података добијених преко система за претрагу база података COBISS, Народне библиотеке Србије. Добијени подаци, из којих су искључена периодична издања, не представљају апсолутне, већ приближне вредности – како због карактера самог претраживача COBISS, тако и због система уноса и презентације унетих података. Али како подаци не претендују на исцрпност, већ су у функцији илустрације изнетих ставова и закључака, добијене вредности се могу користити као оквирни показатељи.

опадању или маргинализовани. Поготово ако се томе дода и продукција специјализованог часописа за руску књижевност и културу, „Руског алманаха“, који већ 14 година опстаје у српској култури захваљујући самопрегорном раду браће Паунковић или делатност мале издавачке куће „Логос“, Владимира Меденице, са импозантном продукцијом неких од најзначајнијих мислилаца и аутора руске културе 19. и 20. века. Затим делатност низа културних установа, попут Југословенске кинотеке, или појединих позоришних кућа, које развијају свестрану сарадњу са руским културним делатницима и институцијама. У том погледу значајан простор за презентацију културних садржаја отварају и сајт Растко (Пројекат Растко-Русија)³, у интернет простору, односно, у најави, новопокрени, изузетно луксузни (најблаже речено), специјализовани часопис „Русија данас“, у сфери штампаних медија.

Свакако, наведене илустративне анализе – одмах се можемо сагласити – акценат стављају пре свега на спољашњи, више формални, квантификативни оквир читавог проблема. Свеобухватнија, садржинска анализа, без сумње, битно би проширила аналитичке оквире и могућности, разумевања и тумачења читавог проблема. Но, тешко да би и она битно променила закључке о генералним трендовима презентације и могуће перцепције руске културе „ремек-дела“ у српској средини.

Са друге стране замишљене линије размене – када је реч о присуству, перцепцији и промоцији српских културних вредности у руској културној средини – мора се констатовати да је српска култура у много мањем степену присутна у савременој Русији, но што је то руска у Србији. Но, то је и логично с обзиром на однос величине две земље и квантитет две културне продукције. Ипак, може се слободно констатовати да је у савременој руској култури уочљиво присуство и перцепција најистакнутијих домета српске *елитне културе*, попут дела Милорада Павића, у књижевности или Емира Кустурице, у кинематографији.

Сасвим је, међутим, другачија ситуација када је реч о промоцији културе „ремек-дела“ у српској јавности и медијима, односно о презентацији продукције и садржаја руске масовне културе у српском медијском простору и српској масовној култури, и обратно, српске у руском медијском простору. Једноставно, просечан српски конзумент масовне културе никада није чуо за неку од савремених руских естрадних звезда, попут Филипа Киркорова, Анжелике Варум, Тиматија, Земфире, Диме Билана и др., подједнако као што ни раније није имао никаквог појма о чувеним руским естрадним уметницима, попут Але Пугачове или Јосифа Кобзона, или пак о „бардовима“ Висоцком, Окуцави, Галичу и другима. А млади у Србији, у своје време, нису имали никакве, ни приближне представе, о чувеним руским рок групама и извођачима попут Акваријума, Наутилус Помпилуса, Алисе, ДДТ, Александра Башлачова, Ноља, Гражданскаје обороне, Јанке Дјагилеве, Инструкције по виживанију... Посматрано из тог дискурса, заиста се мора констатовати да је присуство руске културе у српској средини једва видљиво (ако је уопште уочљиво), а српске у руској практично и не постоји (упркос „славној“ традицији и урбаним легендама о чувеним, готово митолошким, гостовањима наших естрадних уметника, Ђорђа Маријановића, Радмиле Караклајић, *7. младих* и др. у СССР, 60-тих и 70-тих година 20. века).

А управо тај аспект, свакодневне перцепције културних садржаја у хипер-реалности медија масовне комуникације – преплављених популарном културом и њеним бројним и различитим супкултурним дериватима – чини могућом и реалном *импресију* о недовољној заступљености (у неким тумачењима, чак и дискриминацији) руске културе у српској средини.

Наиме, импресија о недовољној заступљености руске културе у српској приближава се, или се чак и подударно, са егзактним подацима до којих се може доћи, чак и површно *ad hoc* анализом телевизијског простора. Истина, анализа телевизијског

³ <http://www.rastko.rs/rastko-ru/>

програма као основног медијског простора презентације и перцепције садржаја масовне културе, односно филмова и ТВ серијала (теленевеле, „сапунске опере“...), као основних форми презентације и рецепције садржаја масовне културе – може се довести у питање као прилично поједностављен приступ, имајући у виду све већи значај интернета, управо као простора презентације и размене садржаја масовне културе. Али таква врста анализе ипак даје најпогодније параметре за тумачење читавог феномена, из неколико разлога. Прво, управо телевизијски програм (поготово када је реч о убедљиво највећем броју припадника средње и старије генерације) чини апсолутно доминантан медиј перцепције садржаја масовне културе. Друго, с обзиром на низ карактеристика телевизије као медија, могуће је и даље је посматрати као најпогодније средство за преношење одређеног културног кода, у смислу низа семантичких значења која одређују један друштвени и културни модел.

Јер, управо телевизијски програм – иако се можемо сложити са давнашњом оценом Ентони Гиденса да је „телевизија стални ток, али је телевизијски програм – збрка“ – одлично репрезентује управо мрежу значења која се преносе и промовишу, простор ширења, усвајања и прожимања културних кодова и образаца. И како изгледа тај простор?

За потребе овог прегледа анализиран је програм једног кабловског оператора у Београду (SBB), који у основној понуди има 75 канала, током једног дана (24 часа). За анализу је свесно изабран један сасвим обичан радни дан, четвртак 11. март 2010. године⁴. Анализа је била фокусирана на програм 32 телевизијска канала који емитују филмове и ТВ серије на српском језику (од којих је, реално, могао бити анализиран програм 29 телевизијских канала⁵). Преостала 43 канала имају доминантно другачије садржаје – емитују или колажне програме искључиво на страним језицима (4), на немачком, француском, шпанском и италијанском – што их чини готово апсолутно недоступним просечном српском гледаоцу; или представљају искључиво информативне канале (4), или су програмски профилисани искључиво у односу на једнообразан садржај: спорт (9), музика (5), путовања и животиње (3), документарни (8), дечји (7), мода и џет-сет (2) или пропагандни програм (1). И ево чиме су испуњени време и простор, када је реч о продукцији масовне културе у простору српских медија масовне комуникације (имајући у виду пре свега филмска остварења и телевизијске серије). Српски гледаоци су на 32 анализирана канала, током 24 часа, 11. марта, могли гледати 47 филмова (не рачунајући њихове репризне термине, углавном током ноћи), или приближно 70 сати филмског програма. Међу филмовима приказаним тога дана, 39 су били савремене или старије америчке продукције (83%), 4 су била домаћа (старија СФРЈ, и новија српска продукција), 2 британска и по један италијански и кинески. Истога дана биле су приказане 102 епизоде различитих ТВ серија, што је, не рачунајући репризне термине, чинило додатних 68 сати програма. Од тог броја било је приказано 60 америчких серија (59%), 14 латиноамеричких – мексичких, колумбијских и др. (14%), 7 британских (7%), 5 домаћих – СФРЈ/Србија (5%), 5 хрватских – мада се једна од њих

⁴ Приликом анализе акценат је стављен искључиво на анализу филмске и продукције ТВ серија, и то само првог приказивања, а не и њиховог репризирања, махом у ноћним и раним јутарњим терминима, што је готово правило на свим телевизијама. Анализом нису били обухваћени дечји канали и продукција анимираних филмова – иако су врло знаковити – из разлога што информације о програмима нису лако, а често уопште доступне (известан број телевизија уопште нема своје интернет сајтове, а велики број телевизија на својим интернет сајтовима, подједнако као и у штампаним медијима, не даје чак ни најосновније податке о емитованом програму – наслов филма у оригиналу, име редитеља, земљу продукције и сл.). Садржај музичких канала било је физички немогуће анализирати синхронно, у реалном времену, а у програмским шемама нема прецизнијих, нити било каквих података о садржини репродуковане музике. Из сличних разлога нису анализирани канали који се баве модом и џет-сетом. Мада се управо садржаји ових канала (анимирани филмови, популарна музика, мода и „свет славних“) умногоме представљају обрасце ширења и преношења одређених културних кодова карактеристичних за глобалну масовну културу.

⁵ У три наведена случаја (један је АРТ ТВ), програм није могао бити анализиран, пошто било какви прецизнији подаци о садржају програма, једноставно уопште нису доступни у било ком облику, на самој телевизији, у штампи или на интернету.

приказивала паралелно на две или три телевизије (5%), 3 италијанске и 3 аустралијске, 2 шпанске и по једна турска, немачка и кинеска. Да би стекла потпунија слика о карактеру укупног програма, требало би додати да преостали програм попуњава огромна количина анимираних филмова (минимум 40 епизода – без репризних термина – претежно америчких и далекоисточних), бројних ријалити-шоу-а (уосталом урађених готово искључиво према преузетом западном моделу и обрасцу), затим преноса и одложених снимака спортских догађаја (најмање 15 фудбалских утакмица, 5 кошаркашких, 3 хокејашке, 10-так аутомобилских трка итд.), и несагледива количина спотова популарне музике и прилога из света моде и џет-сета. Наравно, у тако уобличеном медијском хипер-реалном времену није се нашло места ни за један руски филм, или ТВ серијал.

Дакле, од анализираних 768 сати емитованог програма на 32 канала (од укупно преко 1.700 сати, на 75 телевизијских канала током 24 часа) – готово 300 сати програма, 11. марта 2010. године, искључиво се, поједностављено посматрано, сводило на промоцију / ширење једног, у већој или мањој мери унификованог, културног кода популарне, масовне културе – америчког, са супкултурним супстратима у виду латиноамеричких и далекоисточних „сапуница“.

Какви се закључци, на основу изнетих чињеница могу донети?

На првом месту, када се ради о сфери масовне културе, сасвим је разумљиво да се тешко може очекивати икаква радикална промена. Једноставно, мора се имати у виду да живимо у ери глобализације, ери *кока-колонијације* (како је сликовито дефинисао Reinhold Wagnleitner⁶), холивудизације..., културног простора и друштвеног живота у целини. Да живимо у времену снажног и несхватљиво масовног нагомилавања „у вис“ свих врста информација (Т.Х. Ериксен⁷), па и садржаја масовне културе, какав није запамћен у историји човечанства. Да се данас, током само 24 сата, савремени човек суочи са више информација, но што су их људи 8. или 9. века перципирани за читав век. Да живимо у ери у којој, како је бриљантно дефинисао А. Бартошевич, „уметност представља тек прелудијум за коктел и PR“. У таквој глобалној хипер-реалности масовних медија, апсолутну превласт имају садржаји америчке масовне културе. Из једноставног разлога – јер се ради о продукцима највеће светске *индустрије* масовне културе (у дословном значењу тог појма). *Индустрије* којој по квантитету не може парирати нити једна друга продукција масовне културе (ни далекоисточне, ни латиноамеричке, ни кинеска, ни индијска). Поједностављено речено, нити једна култура у свету, изузев америчке индустрије масовне културе, није у стању да произведе такву количину филмова да би се попунила дневна „норма“ једног кабловског оператора у Србији од, просечно, 70 сати филмског програма емитованог током 24 часа. Тако посматрано, целокупна годишња руска савремена филмска продукција, била би „исцрпљена“ за мање од седам дана.

Имајући све то у виду, јасно је зашто ни један од великих руских филмских хитова последњих година, тзв. blockbuster-а, попут филмова *9 рота*, *Стиляги*, *Обитаемый остров*, *Адмирал*, *Однокалссники* и др., или све бројнијих руских теленовела, које се снимају више сезона, какве су примера ради *Бригада*, *Колдовская любовь*, *Солдаты*, *Не родись красивой*, *Моя прекрасная няня*, *Счастливые вместе*, *Татьянин день*, *Спальный район*, *Маргоша*, *След Саламандры* и сл., немају реалну могућност да се изборе за своје место у српском медијском простору, у конкуренцији америчких, па чак ни латиноамеричких телесеријала. Посебно питање може се отворити када је реч о самим садржајима ових филмова и теленовела, које су – иако у извесној мери понављају опште клишее и обрасце америчких узора – у великој мери намењене готово искључиво руском (и постсовјетском) гледаоцу, и у том смислу садрже један прилично

⁶ R.Wagnleitner, *Coca-Colonization and the Cold War: The Cultural Mission of the United States in Austria After the Second World War*, North Carolina 1994.

⁷ Tomas Hiland Eriksen, *Tiranija trenutka: Brzo i sporo vreme u informacionom društvu*, Beograd 2003.

затворен културни код, прилично удаљен од овдашњих конзумената садржаја масовне културе. Колико је битно отворенији културни код важан за перцепцију понуђених садржаја, потврђује и пример дечијег анимираног серијала *Смешарики*, урађеног у довољно универзалном културном обрасцу, да је могао бити широко прихваћен међу млађом популацијом у Србији. Но, то отвара сасвим другу димензију проблема.

У сличном контексту може се, са друге стране, размишљати и о продукцији српске масовне културе и немогућности да она нађе своје место у руском медијском простору. С том разликом што је, квантитативно посматрано, српска продукција неупоредиво мања чак и од руске (да се о америчкој или латиноамеричким и не говори), те је на „тржишту“ масовне културе у неупоредиво лошијем положају у односу на понуде развијенијих индустрија масовне културе. А када је реч о садржају српске продукције, тек за њега се може констатовати да је затворен у културни код који може бити препознат, готово искључиво, у српској средини, и ређе на постјугословенском простору. Културни код снажно обележен доминантном квази-руралном самореперцијом српске масовне културе и друштва, које се неретко „дичи“ чињеницом да су турбо-фолк и квази-рурални садржаји (фестивал трубе у Гучи, односно бројни телесеријали о селу и руралном менталитету: *Стижу долари*, *Село гори а баба се чешља*, *Мој рођак са села*, *Бела лађа* и сл.) – главни „културни експортни брендови“ Србије. То се можда може разумети ако се експорт односи искључиво на постјугословенски простор, и ретко на простор Балкана – али о могућности неке шире, европске или светске перцепције тих садржаја тешко да може бити и помисли.

У том смислу „жал“ за већим присуством руске културе у простору српске масовне културе, односно српске у руској, готово да је депласиран. Наравно, може се дискутовати о томе колико су процеси глобализације или кока-колонијације „добри“, а колико „лоши“ (чак се веома лако можемо сагласити о њиховим, несумњиво, лошим странама) – али ми их не можемо нити спречити, нити преокренути. Они су, једноставно, стварност у којој живе данашњи нараштаји, и у оквиру које ће, по свему судећи, живети будући нараштаји. Њихово одбацивање, жигосање и анатемисање, свакако не може помоћи њиховом разумевању, а управо је њихово разумевање потребно да би се промишљали оквири и реалне могућности савремене и претпостављене будуће руско-српске духовне и културне сарадње.

У сличном дискурсу може се размишљати и о губљењу / повећању интереса за учење руског језика у српској средини. Једноставно, интерес за учење језика природно опада у мери у којој међусобни контакти две државе и две економије слабе. А ти контакти су, у времену транзиције, битно мањи у односу на раздобље социјализма. Једноставно, када (и ако) буде више Руса у српској средини, када (и ако) Руси буду имали интерес (привредни, туристички или лични – нпр. ако им се омогући да купују земљиште и куће), природно ће се повећати интерес за учење руског језика. Без тог импулса тешко је очекивати неко драматичније побољшање.

Најзад, када је реч о *култури „ремек-дела“*, о *елитној култури* – тешко би се могло рећи да је ситуација лоша. Пре би се могло констатовати да је задовољавајућа. Но, прилично је сложено проценити да ли је – у мери у којој културна размена постоји, и у којој се одржава – исцрпљен сав потенцијал руско-српске културне сарадње. Но, оно што је очигледно, и што се већ и површном анализом може уочити, да је већи део ове размене остварен (и да се контакти одржавају), или у потпуности ван, или уз минималну институционалну подршку. Чини се као да у институцијама које се баве овим питањима, не постоји превише изражен интерес за успостављање, одржавање и неговање културних веза и контакта. И чини се да је управо то сегмент међусобних руско-српских веза, у оквиру кога се може размишљати о проширивању и продубљивању међусобне културне сарадње.

ПРОСТОР ДУХОВНОСТИ

Питање духовних, религиозних и црквених српско-руских веза и контакта у великој мери је међузависно и прожето са комплексом питања везаних за српско-руску културну сарадњу и размену.

Духовне везе руског и српског народа такође имају дугу историју – оне уосталом и представљају прве озбиљније руско-српске контакте, још у Средњем веку. Нарочито блиске и разгранате биле су у периоду од 16. до краја „дугог“ 19. века. Док су током 20. века духовне везе два народа и две цркве пролазиле кроз различите турбуленције (у великој мери повезане са два ауторитарна, атеистичка режима који су владали у Русији и Србији током већег дела тог века), али су и поред тога биле испуњене бројним контактима, међусобним прожимањима и утицајима. То се пре свега односи на период између два светска рата, када је у Србији боравио велики број руских избеглица, када је са благословом СПЦ, на њеним територијама деловала РПЗЦ, време које су обележили блиски и бројни контакти руских и српских духовника, свештеника, монаха и верника (и када су, примера ради, утицаји руских монаха и монахиња били кључни за обнову угашене традиције женског монаштва у окриљу СПЦ).

Но, када се говори о савременим односима, на првом месту треба имати у виду њихову комплексност, и што је још значајније вишезначност и слојевитост саме симболике међусобних веза два православна народа и две православне, сестринске цркве. Наравно да се у тим односима, и још више симболици, снажно одражавају традиције међусобних веза и прожимања – али, упркос томе, она не чини једини садржај савремених веза и односа. Напротив.

Питања духовности и религиозности, које се тако снажно наметнуло и у Русији и у Србији након слома комунистичких режима у две земље, почетком деведесетих година 20. века, не исцрпљује се, нити се може исцрпсти само питањем положаја цркве (РПЦ и СПЦ) у друштву, односно међусобним односима цркава. Мада међусобни односи две цркве чине значајан, у институционалном погледу можда и кључан, аспект међусобних односа – у општем контексту духовних веза два народа, веома су значајна и питања религиозности, вере, поклоничког поштовања светиња, опште верске саморецепције становништва, као важне саставнице идентитета у оба друштва...

Наравно, увек постоји опасност да се те сложене и вишезначне везе емотивно, поједностављено перципирају и тумаче. Такав приступ неретко у себи крије опасност да се западне у прилично мистична (понекад и мистификаторска) тумачења према којима „једноверност“ и „једноплеменост“ – у једној метафизичкој, ванвременској равни – прилично поједностављено, преобраћају у закључке о *истоврсности* вере, религиозности и духовности. Да би се, на тако сведеној основи, изводили далекосезни закључци. Попут закључка Ђакона Андреја Савостишког: „[Европа] је мртва. Европа је материјални рај а духовни ад (...) Европа је направила свој избор, Европа не иде са Господом и ка Господу, она живи без Бога, а Србија је са Богом (...)”⁸ ...

У таквим случајевима, никада није излишно подсетити на једно изузетно сликовито поређење две верске праксе, које је још 1928. године – на основу искуства међусобног контакта – забележила Зинаида Хипијус: „Српско православље није у потпуности идентично са руским православљем. Ниже или више, лошије или боље - то је сад друго питање, али није исто: животније је и народније, простије и што је најважније - веселије је”⁹.

Дакле, када је реч о перцепцији савремених руско српских духовних веза, и њих карактерише готово идентичан круг питања, дилема, проблема и генералних трендова који се намећу и када се анализирају савремени културни односи.

⁸ „PORT ARTURSKA IKONA MAJKE BOŽIJE U SRBIJI“

(http://www.manastir-lepavina.org/novosti/index.php/weblog/detaljnije/port_arturska_ikona_majke_boije_u_srbiji/)

⁹ З.Н.Гиппиус, "Письмо о Югославии ", в: *За Свободу*, Варшава, (А САНУ, 14386, 2541.)

Наиме, евидентно је да везе, контакти, прожимања и сарадња, несумњиво постоје, да су изузетно садржајни и богати. Почев од самих црквених веза, преко разгранате делатности руског подворја у Београду (Србији), односно српског подворја у Москви (Русији). Затим школовања будућих српских свештеника и теолога у руским духовним семинаријама и академијама. До веома развијених паломничких путовања српских верника у Русију и посете руских светиња¹⁰, али и честих посета и обилазака монаха и руских верника светињама СПЦ, попут паломничких тура „С Вятки“ (које се организују од 2006. године са благословом митрополита Вјатског и Слободског Хрисанфа¹¹. Односно помоћи коју савремена руска држава даје, примера ради обнови српских црквених и духовних светиња на Косову и Метохији¹².

Но, када је реч о генералној перцепцији духовне сарадње, мора се – као и у случају културе – констатовати да је она слабо (практично никако) заступљена у хипер-реалности медија масовне културе. То, последично, читаво поље духовности, као уосталом и културе (укључујући и готово све напоре за продубљавање, проширење и одржавање високог нивоа контакта, сарадње и прожимања) у великој мери оставља на маргинама јавног дискурса.

Најзад, када је реч о духовности, такође се може поставити питање институционалне подршке. Али свакако на другачији начин – пошто сама црква, као институција, у великој мери покрива и решава низ најважнијих организациона питања.

Најзад, било да је реч о културним или духовним (уосталом, подједнако колико и научним) српско-руским везама и контактима, међусобним утицајима и прожимањима – могао би се извести један, генералан закључак. Везе и контакти, несумњиво, постоје. Обележене су релативно богатом разменом и бројним, различитим садржајима. Но, реалност и резултати те културне, духовне (или научне) размене, сарадње и прожимања, готово по правилу тешко су видљиви у јавном дискурсу, у простору хипер-реалности масовних медија. У тој хипер-реалности, којом доминирају продукти индустријализоване масовне културе, нема превише (а често нема уопште) места за презентацију за другачије садржаје. При том, тај хипер-реални простор мас-медија је, по природи, такав да ће било каква политичка изјава, став или гест, односно реализован, или тек наговештен економски пројекат – потиснути у дубоку сенку било које културно, духовно или научно прегнуће (без обзира на њихов реалан значај).

¹⁰ Примера ради, једно такво 12-дневно паломничко путовање и обилазак светиња Русије, које у организацији Епархије Бачке треба да се одржи у мају 2010. године, подразумева обилазак: 09.05 Москва. Обилазак Тројице-Сергијеве Лавре. Поклоњење моштима Св. Сергија Радоњешког; 10.05 Муром-Дивјејев. Обилазак Свјато-Тројицког и Благовештанског манастира и храма Св. Николаја. Долазак у Серафимо-Дивјејевски манастир. Поклоњење моштима Св. Серафима Саровског и чудотворној икони Умилиније; 11.05 Дивјејев-Владимир-Москва. Обилазак Успенског сабора (честице моштију Св. Александра Невског, мошти Св. Кнеза Андреја Богољубског, чудотворне иконе Владимирска, Богољубска, фреске преп. Андреја Рубљова). Манастири Свјато-Успенски Кнегињин, Свјато Богољубов. Храм Покрова на Нерли, итд. (<http://www.eparhija-backa.rs/putovanja/svetinje-rusije-0>)

¹¹ Упореди: „Паломничество в Сербию“ (http://www.rusk.ru/analitika/2009/12/17/palomничество_v_serbiyu/); „Паломничество в Сербию и Черногорию“ (<http://www.svyatky.ru/vpechatleniya/vpp2/>);

¹² Реч је о пројекту, дефинисаном током 2008. године, према коме је Русија, на иницијативу тадашњег председника Владимира Путина, изразила спремност да учествује са око 2 милиона долара, и различитим другим видовима техничке и експертске помоћи, у обнови и заштити српских духовних светиња на Косову – Пећке патријаршије Грачанице, Високих Дечана, Богородице Љевишке... ([http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1vo/465371/Rusija+obnavlja+srpske+svetinje+na+Kosmetu](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1vo/465371/Rusija+obnavlja+srpske+svetinje+na+Kosmetu;); http://www.rtv.co.rs/sr_lat/drustvo/rusija-obnavlja-svetinje-na-kosovu_60096.html, такође и: <http://zabelezi.com/category/Vesti/rusija-obnavlja-srpske-svetinje-na-kosmetu/>)